

Gereformeerde spiritualiteit as korporatiewe spiritualiteit

Johann W. Oostenbrink & George A. Lotter
Skool vir Kerkwetenskappe
Potchefstroomse Universiteit vir CHO
POTCHEFSTROOM
E-pos: dmsgal@puknet.puk.ac.za

Abstract

Reformed spirituality as corporate spirituality

This article focuses on corporate spirituality from a Reformed perspective and attempts to determine the place of Reformed spirituality in the context of the different traditions and definitions. A short historical overview of different definitions of spirituality is provided and a provisional personal definition is also formulated. In order to differentiate between Reformed spirituality and other manifestations of spirituality, the historical development, theological ratio and different manifestations of spirituality are outlined. From these data a general definition of Reformed spirituality is formulated. The issue of what exactly is meant by corporate spirituality from a Reformed perspective is addressed and the article finally arrives at a conclusion founded on the relevant data.

1. Inleiding

1.1 Agtergrond

Die woord *spiritualiteit* het 'n populêre modewoord geword (Jonker, 1989:288; Velema, 1990:13, 17). Tog wil dit voorkom of die gesprek rondom spiritualiteit nie soos 'n kortstondige modegier spoedig gaan oorwaai nie. Volgens Louw (1989:2) het die "hernude opbloeï van pogings om met 'n transendente werklikheid kontak te maak ... die tema van spiritualiteit opnuut gedurende die tagtiger-dekade op die tafel van die sinsoekende Westerse mens (ge)plaas". Die sinsoekende mens poog om sy innerlike leegheid onder andere met geestelike ervarings te vul (Schwanda, 1995:1).

In resente literatuur oor gemeentebou en -vernuwing (vgl. onder andere Girard, 1977; Versteeg, 1980; Getz, 1987; Burger, 1991; Hendriks, 1992; Simpson, 1992; Oostenbrink, 1994) word dit sterk beklemtoon dat spiritualiteit in die kerk en die toewyding van die lidmate baie nou saamhang met die vlak van *koinonia* (gemeenskap) wat lidmate met mekaar beleef. Meier *et al.* (1992:10) toon aan dat daar in die hedendaagse kerke 'n groot leemte bestaan in die beleving van die gemeenskap van die gelowiges.

Neighbour (1990:47) wys op die gevaar dat 'n gemeente soos 'n goed georganiseerde maatskappy kan word. Hy verwys na so 'n kerk as 'n "Program Base Design' Church". Hy kritiseer hierdie soort gemeente se werkswyse want "[it] doesn't build *people* on the foundation of Christ; It only builds *programs*. The assumption is that the programs are necessary to build the people, but it just doesn't achieve this goal!". Kunst (1991:16) meen "om gemeenskap mooglik te maken, moet er een nieuwe kerkhervorming komen".

1.2 Doel van die artikel

Hierdie artikel ondersoek die onderstaande elemente van gereformeerde spiritualiteit aan die hand van die volgende vrae:

- Hoe word spiritualiteit vanuit verskillende benaderings beskryf?
- Wat is gereformeerde spiritualiteit?
- Hoe kan gereformeerde spiritualiteit in 'n werkbare definisie omskryf word?
- Op watter wyse word gereformeerde spiritualiteit gewoonlik gekenmerk as korporatiewe spiritualiteit?

2. Beskrywing van spiritualiteit

2.1 Die vaagheid rondom die begrip

Om 'n bepaalde faset van Christelike spiritualiteit sinvol te kan ondersoek, moet *spiritualiteit* eers omskryf word. Die probleem is egter dat daar 'n Babelse begripsverwarring rondom die woord bestaan. Velema (1990:20) wys daarop dat ons in 'n pluralistiese samelewing met baie opvattinge leef. Die gevolg is dat elkeen 'n woord soos "spiritualiteit" met sy of haar eie inhoud vul. Van der Merwe (1990:21) meen dat spiritualiteit "per definisie ondefinieerbaar is", terwyl Van 't Spijker (1993a:15) daarop wys dat vaagheid eie aan die begrip *spiritualiteit* is.

2.2 'n Indeling van perspektiewe op Christelike spiritualiteit

Daar is 'n oorvloed definisies wat poog om bepaalde perspektiewe op Christelike spiritualiteit te omskryf. Hier word op voetspoor van Van der Merwe (1995:104) 'n indeling van verskillende perspektiewe en/of definisies gemaak:

- Eerstens verwys spiritualiteit in die algemeen na “die geestelike lewe van die mens in sy verhouding tot God” en, in sy moderne betekenis, “*die beleweniskant of ervaringskant van die religie*” (Jonker, 1989:288, sy kursivering).
- ’n Tweede groep definisies verstaan spiritualiteit in terme van die *praktiese beoefening van godsdiens*. Thurston (1993:3) stel dit kort en kragtig: “What a person does with what a person believes is spirituality”. Meestal word in hierdie groep definisies gefokus op spirituele dissiplines in die persoonlike geloofslewe soos gebed, meditering, vas ens. (vgl. Foster, 1990; Whitney, 1991).
- Teenoor bogenoemde meer geestelike siening van spiritualiteit, is ’n derde groep definisies meer gerig op die praktiese dimensie van spiritualiteit *in die gemeenskap en die politieke lewe* (vgl. Jonker, 1989:289). Hiervolgens word spiritualiteit gesien as geloof in aksie in die wêreld.
- ’n Vierde lyn kom uit die pastoraat. De Jongh van Arkel (1989:19) beskou spiritualiteit vir die pastoraat as “die holisties, semanties-funksionele oriëntasie van die mens”. Spiritualiteit is, uit hierdie pastorale hoek gesien, ’n *interpretasie- en integrasiesistiem* waardeur die individu sin en identiteit aan sy bestaan binne sy bepaalde werklikheid gee. In sy evaluering van Clinebell se politiek-pastorale model, meen Van der Merwe (1990:24) dat hierdie perspektief van De Jongh van Arkel “besliste moontlikhede” bied.
- ’n Vyfde benadering uit die hoek van gemeentebou sluit nou by De Jongh van Arkel aan deur spiritualiteit as ’n hermeneutiese proses te beskou. Smit (1995:24-25) meen spiritualiteit “gaan oor ons verstaan en vertolking van die teenwoordigheid en aktiwiteit van God in die wêreld”. Hiervolgens word ’n geloofsgemeenskap se spiritualiteit gediagnoseer in terme van die “narratiewe” wat hulle van hulle persoonlike verstaan en beleving van God vertel.
- ’n Sesde perspektief beskryf spiritualiteit as “*die verbande tussen die verbondenheid aan God en die alledaagse lewenspraktyk, die wyse waarop die innerlike of persoonlike ervaring van God die lewe van gelowiges stempel*” (Smit, 1989:85). Richards (1987:50) kom in die lig van ’n klompie uitsprake van Jesus in die Evangelie van Johannes tot die volgende gevolgtrekking: “Christian spirituality is living a human life in this world in union with God”.

2.3 ’n Keuse vir ’n meerdimensionele omskrywing

In hierdie artikel word hoofsaaklik aangesluit by die sesde kategorie hierbo as gevolg van die meerdimensionaliteit daarvan.

Volgens hierdie perspektief is spiritualiteit *’n balans van innerlike vroomheid en die praktiese uitlewing daarvan*. Die klassieke uitdrukking *praxis pietatis* is ’n

poging om hierdie balans in spiritualiteit in twee woorde saam te vat. Van der Merwe (1990:48) meen dat die uitdrukking *praxis pietatis* die “meer-dimensionele aard en inherente spanning” in spiritualiteit probeer beskryf. In sy studie wat die verband tussen spiritualiteit en politieke betrokkenheid ondersoek, verruim hy die betekenis van die uitdrukking soos volg: “Volledige identifikasie met die wêreld (praxis) en, tegelykertyd, radikale toewyding aan God alleen (pietas) as ’n integrale nuwe lewenstyl (praxis pietas)” (Van der Merwe, 1990:48). Hierdie definisie maak egter nie melding van *die gemeenskap van gelowiges* nie.

Die Griekse woord ευσεβεια word algemeen met “godsvrug” vertaal en is ’n sambreelterm vir spiritualiteit (Noordegraaf, 1993:60-62). Na aanleiding van sy ontleding van die begrip *eusebeia* in 1 Timoteus. 4:7-8 omskryf Louw (1989:10-11) spiritualiteit soos volg:

- ’n eksistensiële Godskennis;
- ’n aktuele gebedsgemeenskap met God;
- ’n veranderde lewenstyl; en
- ’n ekklesiologiese fenomeen.

Veral Louw (1989:11) se verwysing na spiritualiteit as ’n “eklesiologiese fenomeen” is vir hierdie artikel, wat spiritualiteit wil ondersoek *soos dit onder medegelowiges* manifesteer, van groot belang. In die lig van hierdie meer-dimensionele perspektief op spiritualiteit word die begrip nou verder ondersoek.

3. Beskrywing van gereformeerde spiritualiteit

Enige soort spiritualiteit kan uit die volgende hoeke beskryf word:

- In die eerste plek kan spiritualiteit in terme van sy *historiese tradisie* of wortels beskryf word.
- Uit ’n ander hoek kan op die *teologiese ratio* van ’n bepaalde tipe spiritualiteit gefokus word (Jonker, 1989:290).
- ’n Derde moontlikheid is om spiritualiteit te beskryf in terme van ’n *fenomenologiese* raamwerk wat op verskillende gestaltes van spiritualiteit fokus. Smit (1988:182 e.v.) gebruik so ’n fenomenologiese raamwerk om gereformeerde spiritualiteit te beskryf en af te grens.

Om gereformeerde spiritualiteit se verband met korporatiewe spiritualeit aan te toon, word dit nou eers op al drie bogenoemde maniere ondersoek en omskryf.

3.1 Die sestiende-eeuse Reformasie as 'n reformasie van spiritualiteit

Die sestiende-eeuse Reformasie het, volgens Jonker (1989:292), “geensins die opruiming van die spiritualiteit van die Christelike kerk as sodanig beteken nie, maar ’n suiwering daarvan”. Richards (1974:5) meen dat die Reformasie saam met die Renaissance “issued a call for a purified and more religious Church, and a less superstitious worship”.

Vroomheid, of *pietas*, was vir die Reformatore van groot belang. Hoewel die Reformatoriese spiritualiteit die genade van God in Christus as die Verlosser en die totale lewe as ’n lewe voor God beklemtoon het, het dit hoegenaamd nie beteken dat die Reformasie hom buite die hoofstroom van die Christelike tradisie geplaas het nie. Ooreenkomste met die spiritualiteit van die Apostoliese Vaders, Augustinus, die Middeleeue en die mistiek is aantoonbaar (Jonker, 1989:292). Calvyn gebruik die woord *pietas* (innerlike vroomheid) 180 keer in sy bekende *Institusie* (Velema, 1990:68). Sy *Institusie* kan met reg beskryf word as ’n handleiding oor vroomheid. Calvyn se werke weerspieël ’n diepe omgang met en eerbied vir God. Veral gebed neem by hom ’n belangrike plek in. Die persoonlike motto van Calvyn was ’n brandende hart wat as offer vir God aangebied word, as simbolies van die toewyding van die ganse lewe aan God (Smit, 1988:190).

Tereg verwys Le Roux (1991:159) na die Reformasie as ’n “emansipasie in die rigting van die mondigheid van die individu ... teenoor die kollektiewe besef van die [m]iddeleeue en die gesag van tradisionele institute”. Luther (Exalto, 1993:154) kritiseer die kerkvolk en kerkleiers van sy tyd se spiritualiteit. In die plek van ware spiritualiteit verval hulle in gemaksug, geesteloosheid, eiegeregtigheid, verering van heiliges, die baie misse en die praktyk van aflaat. Vir Luther gaan ware spiritualiteit oor die eenheid met en gelykvormigheid aan Christus wat ter wille van ons verlossing gekruisig is (Exalto, 1993:154).

Verder het die Reformatore die Rooms-Katolieke kerk sterk gekritiseer omdat die godsdienst daarin *veruitwendig* is en kerkwees op menslike instellings en tradisies gebou is. Daarteenoor het die Reformasie ’n *nuwe teologie oor die begrip van “kerk” en kerkwees*, gebou op die Heilige Skrif, daargestel (D’Assonville, 1981:51). Met die herstrukturering van die kerk, en die teologie daarvan, is ook ’n nuwe spiritualiteit bevorder – ’n *spiritualiteit met Christus as hoeksteen van die gemeente en die Skrif in die sentrum* (vgl. D’Assonville, 1981:47-53, 57-60; Hendriks, 1992:19-23).

Die Nadere Reformasie en die Puritanisme is twee bewegings uit hoofsaaklik die 17de en 18de eeu. Waar die Nadere Reformasie ’n beweging in Nederland was, was die Puritanisme ’n beweging in Engeland en Skotland. Albei bewegings het sterk klem gelê op geloofservaring. Na dié twee bewegings kan

onder die versamelnaam “gereformeerde piëtisme” verwys word, hoewel dié naam dikwels meer op die Nadere Reformasie slaan (vgl. Velema, 1990:69-70).

3.2 Die teologiese *ratio* van gereformeerde spiritualiteit

Omdat daar ’n direkte verhouding is tussen leer en lewe, belydenis en spiritualiteit, moet die teologiese vertrekpunte van *gereformeerde* spiritualiteit omskryf word. ’n Blootstelling van lidmate aan vorme van spiritualiteit wat wesensvreemd aan die gereformeerde verstaan van die evangelie is, kan die verkondiging van die evangelie ontkrag en die kerklike lewe laat ontspoor. Wat nou volg, is enkele hooflyne:

3.2.1 ’n Lewe voor God

In gereformeerde spiritualiteit gaan dit nie in die eerste plek om die mens nie. Die soewereine God, die Skepper en onderhouer van mens en wêreld staan voorop en alles moet op sy eer gerig word (Velema, 1990:82).

Daarom word die hele lewe van die gelowige ’n lewe in die teenwoordigheid van die lewende God (*coram Deo*). Gebed en aanbidding waarin die mens wegkyk van homself, speel ’n belangrike rol. In die teenwoordigheid van die heilige en liefdevolle God word die mens met ontsag én dankbaarheid gevul. Die lewe *coram Deo* sluit vir die gereformeerde gelowige alle dualistiese skeidings uit – skeidings soos dié tussen liggaam en siel, kerk en wêreld, godsdienstige lewe en praktiese lewe, heilige tye en gewone tye.

Die hele lewe is lewe voor God met ’n perspektief op die koninkryk van God as sy regering oor alles en almal (Matteus 6:33; Romeine 11:36; 1 Korintiërs 10:31).

3.2.2 ’n Lewe vanuit die openbaring van God

Die mens leer God ken vanuit die Skepping en die Skrif, maar sonder die lig van die Skrif kan die Skepper nie uit die Skepping waarlik geken word nie (NGB, art. 2; Calvyn, 1559/1984:130-153). Daarom beklemtoon die Reformasie veral die belang van die Skrif (vgl. die uitdrukking *sola scriptura* wat een van die sentrale slagspreuke van die Reformasie is).

Die Gees getuig in die gelowiges se harte dat die Bybel die Woord van God is (vgl. NGB, art. 5) en deur die verkondigde Woord wek en versterk die Gees die geloof (HK, antw. 65). Meditasie is binne die gereformeerde spiritualiteit ’n nugter luister na en oordenking van die Skrif, nie ’n wag op ’n innerlike lig, influistering of buitengewone openbarings nie (Jonker, 1989:294-295). Nadenke oor en belewing van God se openbaring in die natuur word gedoen in die lig van die Skrif, waarsonder ons God nie in die Skepping kan herken en leer ken nie (Calvyn, 1559/1984:130, 149-153). Gereformeerde spiritualiteit is ’n reaksie (’n

antwoord in aksie) op wat God in die Skrif sê van Homself, die mens en die werklikheid waarin die mens leef.

3.2.3 'n Lewe uit genade

In gereformeerde spiritualiteit word die totale verdorwenheid van die menslike natuur aanvaar. Daaruit spruit voort dat die mens absoluut afhanklik is van God se genade wat Hy aan ons in Christus skenk – “Gods genade is verkiesende genade!” (Velema, 1990:82). Die Heidelbergse Kategismus met sy driedeling ellende-verlossing-dankbaarheid (vgl. antw. 2) dui die Christelike lewe aan as ’n lewe wat ’n gelowige uit dankbaarheid lewe – bewus van sy ellende, verlos van sy sonde. Genade sluit die mens se ervaring en aktiwiteit nie uit nie, maar juis in en maak ervaring en gehoorsaamheid moontlik. Genade roep reaksie op: *enersyds* die aflê van die sonde en *andersyds* ’n nuwe lewe van gehoorsaamheid. Die nuwe lewe is egter nie ’n voorwaarde van die genade nie, maar die vrug daarvan. Daarom is die gelowige se sekerheid van sy saligheid nie in homself (sy eie vroomheid of goeie werke) gesetel nie, maar buite homself in God se genade deur Christus (NGB, art. 24). Die gelowige word egter wel van sy uitverkiesing en saligheid verseker wanneer hy die vrug van die nuwe lewe in Christus in sy lewe waarneem (Dordtse Leerreëls, hoofstuk 1: par. 12).

Volgens die evangelie neem God in Christus die inisiatief om die mens in ’n lewende verhouding met Hom te bring (vgl. Romeine 5:6-11; Efesiërs 1:3-14). Hiermee word ’n mistieke of verdienstelike opklim na God uitgesluit. Die mens se reaksie op God se genadige inisiatief is lof en dank aan Hom (Romeine 11:33-36), asook die oorgee van sy totale lewe as offer aan God (Romeine 12:1).

Hoewel gereformeerde spiritualiteit nie in die eerste plek oor die mens gaan nie, gaan dit tog óók oor die mens. God word verheerlik wanneer die mens met sy hele lewe reageer op God se genadige inisiatief (vgl. in hierdie verband die kragtige uitdrukking in die NGB art 22: “Die geloof omhels Jesus Christus met al sy verdienstes”.)

Juis die lewe uit genade maak die gereformeerde Christen se lewe vol krag en positiwiteit. Hy lewe immers nie ’n lewe van vrees nie (1 Johannes 4:18) maar ’n *dankbaarheids*lewe uit reaksie op en geanker in God se vrye en onwankelbare genade (vgl. HK, antw. 86). Hierdie lewe uit dankbaarheid roep gereformeerde gelowiges op om mekaar te beleef en te aanvaar as begenadigdes in Christus. Moralisme en wettisisme hoort nie tuis by gereformeerde spiritualiteit nie. Hierin lê ’n kardinale onderskeid tussen gereformeerde spiritualiteit en die vroomheid van die metodistiese kleingroepe van Wesley (vgl. Van der Vyver, 1975:1-15).

3.2.4 'n Lewe deur geloof

Gereformeerde vroomheid is geloofsvroomheid. En geloof beteken ook ervaring want sonder ervaring is geloof dood en 'n koue rasonale ervaring (Floor, 1993:295). “Daarom”, merk Jonker (1989:296) op, “dra gereformeerde spiritualiteit wesenlik die karakter van geloofsbelewing, geloofservaring, geloofswandel en geloofsomgang met God ... Dit is 'n lewe uit geloof wat opkom uit die vernuwende werk van die Heilige Gees”.

'n Belangrike onderskeid is hier die *fides quae* en die *fides qua* (vgl. Heyns, 1978:308). *Fides quae* is die inhoud van die geloof en *fides qua* is die daad van geloof. Albei is die vrug van die werk van God in die mens deur sy Woord en Gees en is onlosmaaklik van mekaar.

3.2.5 'n Lewe deur die Gees wat in die gelowiges woon

Calvyn word dikwels “die teoloog van die Heilige Gees” genoem (Smit, 1988:189). Spiritualiteit het volgens Van 't Spijker (1993b:435) sy oorsprong in die Heilige Gees en kan dus nie sonder die Heilige Gees bestaan nie. Die gereformeerde gelowige glo en beleef die werk van die Heilige Gees in sy eie lewe (Vorster, 1992:12). Deur die werking en inwoning van die Heilige Gees word die verlossing en genade van Christus in die gelowige se lewe gerealiseer (Lotter, 1993: 34). Die gelowige beleef die inwoning en werking van die Gees as “Christus in my deur sy Gees” in samehang met die ontsluiting van die “skatte van Christus”, naamlik geloof, bekering, vernuwing en heiligmaking (vgl. Velema, 1990:117).

Die Heilige Gees werk deur die gelowige se omgang met die Woord (Van 't Spijker, 1993b:442). So word die Woord van God die Lewende Woord, Jesus Christus in die gelowige, en word die verhouding tussen mens en God nuutgemaak. Die Heilige Gees funksioneer nooit buite om, of los van die Vader en die Seun nie. In sy wese en werke bly God immers trinitaries – die Drie-enige God (NGB, art. 8-9).

Wanneer iemand tot geloof in Christus kom, word hy volgens 1 Korintiërs 12:13 en Romeine 8:9 gedoop tot lid (deelwees) van die liggaam van Christus. Die Gees gee volgens 1 Korintiërs 12:1-11 aan elke gelowige 'n gawe (*charisma*) of gawes en rus volgens Handeling 1:8 elkeen toe om 'n getuie van Christus te wees.

Verder woon God op 'n besondere wyse deur sy Gees in die geloofsgemeenskap en word so sigbaar in die wêreld (Potgieter, 1995:124). In Christus kry die tempel as simbool van God se teenwoordigheid by sy kerk sy volle betekenis (Combrink, 1987:12) want Hy is *Immanuel* – God met ons. Die Christelike gemeente is die heiligdom van God omdat Christus deur sy Gees in hulle woon (vgl. De Klerk, 1987:18-44).

3.2.6 'n Lewe uit liefde vir die wet

Waar in ander tipes spiritualiteit die wet (as die “letter wat doodmaak”) ’n lae profiel kry, word in gereformeerde spiritualiteit die wet as baie belangrik vir die Christelike lewe ervaar (vgl. HK, Son. 34-44). Vir die gereformeerde het die wet drie funksies, naamlik

- ’n burgerlike funksie;
- as ’n tugmeester na Christus; en
- as ’n reël vir die gelowige se dankbaarheidslewe (Jonker, 1989:297).

Uit die wet leer die Christen hoe hy sy hele lewe eties volgens die wil van God moet inrig, maar ook hoe om innerlik die regte gesindheid te hê (Calvyn, 1559/1986:504-505). Die feit dat gereformeerdes die wet hoog ag, lei ook tot ’n waardering vir die hele Ou Testament sodat Ou en Nuwe Testament saam geles en verstaan word (vgl. Jonker, 1989:298).

3.2.7 'n Lewe in hoopvolle verwagting

In gereformeerde spiritualiteit gaan die hele lewe nie op in die hier en nou asof die utopia hier moet realiseer nie. Verder kyk die gelowige ook nie vas teen die gebrokenheid van die hier en nou nie. Nee, hy lewe in hoopvolle verwagting op Christus se wederkoms wanneer die volle heil sal realiseer. Die verdrukking wat hy hier moet ly, wek die gelowige op tot ’n begeerte na die toekomstige lewe (Calvyn, 1559/1988:912).

Calvyn (1559/1988:913-917) verduidelik hoe die gelowige se denke en daede in die hier en nou op die lewe hierna toegespits moet word en hoe die Christen kan lewe sonder vrees vir die dood. Hiermee word die diepste eksistensiële vrae van die mens betrek. Die Heidelbergse Kategismus (antw. 1) is in ooreenstemming hiermee as bely word “dat ek met liggaam en siel in lewe en in sterwe nie aan myself nie maar aan my getroue Verlosser, Jesus Christus, behoort”.

Nadat Calvyn oor die toekomstige lewe gehandel het (1559/1988:911-919), skryf hy oor die teenwoordige lewe en die hulpmiddels daarvan (1559/1988: 920-926). Velema (1990:119) merk hieroor op:

Hy (Calvyn) zet het teenwoordige leven in het perspectief van het toekomstige. Dat geeft aan zijn behandeling van het christelijke leven een eigenaardige dynamiek. Wij moet hier wel zijn, maar wij zijn mensen op weg.

So is Christene en die Christelike kerk strydend op pad na die eskatologiese triomf. Die Christelike lewe met al sy strydword sinvol belewe omdat die triomf van God se koninkryk wat kom, besig is om te realiseer.

3.2.8 'n Lewe vanuit 'n verbondsverhouding

Die frase: “Ek sal hulle God wees, en hulle sal my volk wees” (Esegiël 38:27) is 'n frase wat oor en oor in die Ou en Nuwe Testament herhaal word (vgl. Genesis 17:1-8; Levitikus 26:12; Jeremia 32:38; 2 Korintiërs 6:16, 18). In gereformeerde spiritualiteit speel die verbond 'n belangrike rol (Smit, 1988:187). Potgieter (1995:190) toon duidelik aan dat “verbond” 'n verhoudingswoord is en daarop dui “dat God se liefde nie willekeurig is maar dat dit binne die raamwerk van 'n vaste verhouding na ons toe kom”. Alleen deur geloof in Jesus Christus eien die gelowige homself God se beloftes toe en deel hy in die seëninge van die verbond. Die verbond bestaan daarom nie net uit *beloftes* nie, maar ook uit *eise* van geloof, bekering en gehoorsaamheid (Hattingh, 1990:15-26).

Deur sy doop as teken van die verbond word die gelowige in die Christelike kerk ingelyf (H.K., antw. 74). So word hy deel van die verbondsgemeenskap aan wie God sy beloftes in Jesus Christus toegesê het. God werk in sy verbondshandeling nooit bloot individualisties met die mens nie, maar kollektiewelik in sy natuurlike groepverband en as deel van die geloofsgemeenskap (Oostenbrink, 1994:37).

Tussen verbond en kerk bestaan 'n direkte verband. Heyns (1978:226) stel dit raak as hy sê “die verbond is die inwendige grond van die kerk, en die kerk is die kulties-liturgiese gestalte van die verbond” en daarom beteken die verbond vir die gereformeerde Christen: *ek is verbind aan die Here en behoort daarom ook aan sy verbondsgesin, die kinders van die Here. Maar hierdie verhouding met God en sy gesin roep my ook op tot dankbare nakoming van my verantwoordelikhede in die praktyk van my lewe.*

3.2.9 'n Toegewyde lewe in hierdie wêreld

In gereformeerde spiritualiteit word die vensters en deure op die wêreld nooit toegemaak nie. Die gereformeerde Christen of kerk is nie *teen, langs, bo* of *van* die wêreld nie, maar voluit 'n aan God toegewyde Christen of kerk *in* die wêreld.

Die kerk mag nooit 'n kliek word waarin lede ontvlugting soek en vir die wêreld kom wegkruip nie. Van der Walt (1996:22) wys op die gevaar van 'n spiritualiteit van wêreldontvlugting waarin godsdiens “'n verdowingsmiddel in plaas van 'n versterkmiddel” is en die Christelike geloof vergeestelik word sodat gelowiges hulleself in hulle kerk en persoonlike geloofslewe terugtrek. Só word Christene se invloed op die wêreld verswak en selfs geneutraliseer.

God het immers uit liefde vir *die wêreld* sy Seun gegee (Johannes 3:16). Gelowiges behoort nie tot die wêreld nie, maar moet as geroepenes en gestuurdes *in die wêreld* lewe (Johannes 17:14-18) as “sout vir die aarde” (Matteus 5:13) en “lig vir die wêreld”. So gesien, het Christene 'n groot roeping

om God se mense, sy verteenwoordigers, in hierdie wêreld te wees. Die kerk (die gemeenskap van die gelowiges) het daarom die funksie om Christene toe te rus en te versterk om in die wêreld tot eer van God te lewe.

3.2.10 'n Lewe in die gemeente

Calvyn (1559/1992:1267) sluit direk aan by Ciprianus se spreuk “wie God as Vader het, het die kerk as moeder” (vgl. 2.4.1.3). Hy (1559/1992:1269-1271) maak dit duidelik dat deelgenootskap aan die kerk gelowiges bewaar in gemeenskap met God. Solank ons op aarde lewe, het ons die kerk se moederlike versorging, voeding en beskerming nodig (1559/1992:1271).

Met 'n verwysing na Efesiërs 4:11-13 verduidelik Calvyn (1559/1992:1272) dat die kerk in die geestelike voeding en groei na geestelike volwassenheid absoluut noodsaaklik is. Oor mense wat meen dat hulle deur hulle eie vroomheids-handelinge van Skriflesing en meditasie sonder die kerk oor die weg kan kom, is Calvyn baie uitgesproke. Volgens hom (1559/1992:1274-1275) verbreek hulle die eenheidsband van die kerk en verval hulle as straf in allerlei dwalinge. Hy beskou die beoefening van gemeenskap met medegelowiges as 'n belangrike vroomheidsoefening wat God noodsaaklik ag (vgl. ook NGB art. 28).

Vir die gereformeerde gelowige beteken sy Christenwees 'n lewe in gemeenskap met God, maar, as deel van die gemeenskap met God, ook gemeenskap met medegelowiges as broers en susters in die huisgesin van God (HK, vraag en antw. 55).

3.3 'n Fenomenologiese beskrywing van gereformeerde spiritualiteit

'n Fenomenologiese beskrywing van gereformeerde spiritualiteit dui die manier aan waarop dié spiritualiteit in die praktyk gestalte kry. Smit (1988:183-192) kom aan die hand van ses verskillende benaderingswyses by 'n tipering van gereformeerde spiritualiteit uit. Gereformeerde spiritualiteit sluit volgens Smit die volgende in: spesifieke handelinge of gebruike, die rol van siklus en gemeenskap, simbole of leerstukke, religieuse motiewe, die verhoudinge waarbinne die mens leef, en die rol van nie-teologiese faktore.

3.3.1 Spesifieke handelinge of gebruike

Twee kernfokusse word onderskei, naamlik gemeentelike godsdiensoefening en die huis- en/of persoonlike godsdiensoefening. Binne hierdie vroomheids-belewing val die klem op die volgende:

- *Die Bybel* – veral vir prediking in die gemeente, asook vir verskillende vorme van persoonlike en gesamentlike Bybelstudie.

- *Gebed*, gewoonlik vrye gebed waarin die elemente van skuldbelydenis, verklaring van afhanklikheid, danksegging vir krag en hulp, en voorbedes na vore kom. Calvyn (1559/1988:1077-1156) gee groot prioriteit aan gebed en gee praktiese reëls vir die beoefening daarvan.
- *Lering* met 'n intellektuele inslag, maar op die praktyk van die alledaagse lewe gerig. Al die groot Reformatore het kategismusse opgestel wat bepalend was vir die toerusting van die gemeente en sy geloofsdissipline.

3.3.2 Die rol van siklus en gemeenskap

Die lewens- en jaarsiklus speel 'n geringe rol terwyl die dagsiklus in die vorm van persoonlike godsdiensoefening (stiltetyd), tafelgebede en huisgodsdienste wel belangrik bly, maar nie as 'n strakke dissipline nie.

Die organiese verbande (hierna genoem) word gesien as die raamwerk waarbinne die Christelike lewe afspeel:

- Die *familieverband* waarin veral huisgodsdienste, kinderdoop, kategese, verbond en die rol van ouers 'n belangrike rol speel;
- die *gemeenteverband* waarin byvoorbeeld die gesamentlike eredienste, onderlinge sielsorg en liefdesbetoning belangrik is; en
- die *samelewingsverband* waarin die gemeente se perspektief op God se wil en geregtigheid vertolk en uitgeleef word om die transformerende invloed van die evangelie op die samelewing te bevorder.

3.3.3 Leerstellige uitgangspunte

Hier word aangesluit by wat onder die teologiese ratio by 3.3 behandel is. Smit (1988:187) onderskei die volgende kernfoci:

- Die bewussyn dat die mens in alles met God te make het en in alles die eer van God moet soek.
- Christus se Middelaarswerk waaraan die mens deel kry deur geloof, gehoorsaamheid en die voortdurende prosesse van heiliging.
- Voortdurende heiligmaking en vernuwing in die persoonlike lewe, kerk en samelewing (en so is die gereformeerde 'n morele aktivis omdat hy God se eer bo alles soek).
- 'n Klem op die teokratiese ideaal, die koninkryksidee en die heerskappy van Christus oor die hele lewe.

3.3.4 Religieuse motiewe

Hieronder tel die gesindheid van ootmoed of nederigheid voor God, asook 'n dankbare drang tot die heiliging van die gelowige se lewe en die wêreld waarin hy lewe.

3.3.5 Die verhoudinge waarbinne die mens leef

Gereformeerde spiritualiteit beklemtoon veral die verhouding tot die samelewing wat getransformeer of verander moet word tot God se eer. Hier kan gedink word aan gereformeerdes se betrokkenheid by skole, universiteite, kinderhuise en sosio-politieke ontwikkelinge (Schwanda, 1995:9).

3.3.6 Die rol van nie-teologiese faktore

Onder nie-teologiese faktore wys Smit (1988:192) veral op die gereformeerde werksetiek se perspektief op kapitalisme, industrialisasie en verstedeliking, asook bepaalde gestaltes van verbruikersgedrag, soeke na persoonlike groei en bevryding. Verder was gereformeerde spiritualiteit dikwels nou verweef met nasionalistiese of groepsbelange vanuit die perspektief “ons is die uitverkore verbondsvolk”.

Op hierdie nie-teologiese faktore wat onderskei word, kan waarskynlik kritiek uitgeoefen word, maar dit is belangrik om eerstens te let op die gevare wat dit vir gereformeerde spiritualiteit inhou. Aanvullend tot Smit word dit duidelik dat in die Suid-Afrikaanse konteks die politieke klimaat, maatskaplike verdelinge en rasseverhoudinge dikwels 'n invloed op die spiritualiteit van gereformeerde lidmate het. As gevolg van hierdie faktore het byvoorbeeld blanke en swart, minder gegoede en wel-af gereformeerdes moeilik hulle spiritualiteit in gemeenskap met mekaar beleef.

4. 'n Voorgestelde definisie vir gereformeerde spiritualiteit

In die lig van die voorafgaande bespreking kan gereformeerde spiritualiteit meerdimensioneel soos volg gedefinieer word:

Gereformeerde spiritualiteit beskryf hoe gelowiges voor die aangesig van God, in gemeenskap met Hom en medegelowiges in hierdie wêreld lewe.

Volgens hierdie definisie fokus spiritualiteit op die volgende as sentrum waarom alles draai:

- die hele lewe *coram Deo*: voor die aangesig van God.

Hieruit spruit drie fasette vir die gelowige se lewe met God voort:

- luisterende (veral Bybellesende) en biddende gemeenskap met God;

- liefdesgemeenskap met *medegelowiges*; en
- die gelowige se nuutgemaakte lewe in hierdie *wêreld*.

Volgens hierdie definisie is die Christen se liefdesgemeenskap een faset van gereformeerde spiritualiteit – ’n saak wat in die volgende punt verder ondersoek word.

5. Gereformeerde spiritualiteit as korporatiewe spiritualiteit

5.1 Omskrywing van gereformeerde korporatiewe spiritualiteit

Korporatiewe (wat dui op die “liggaam van Christus”) of kommunale (na aanleiding van die Latynse woord *communitas*) spiritualiteit verwys na spiritualiteit wat in gemeenskap met medegelowiges beoefen word (vgl. Louw, 1989:8, 11; Thurston, 1993:22-24, 91; Burger, 1995:49).

Smit (1988:187) toon ook aan dat die verbond en die gemeenteverband sentrale kenmerke van gereformeerde spiritualiteit is. In ooreenstemming hiermee kom Louw (1989:11), na die ontleding van die woord *eusebeia* in 1 Timoteus 4:7-8, onder andere tot die gevolgtrekking dat spiritualiteit “as vroomheid nooit as ’n sieklike na-binne gerigte emosionaliteit” beskryf kan word nie. Hy trek die lyn na korporatiewe spiritualiteit soos volg deur:

Alhoewel spiritualiteit wel subjektiwiteit in die sin van eksistensiële ontslotenheid vir Gods teenwoordigheid veronderstel, is hierdie subjektiwiteit nooit geïsoleerde individualiteit nie, maar as korporatiewe saak steeds ’n koinoniale intersubjektiwiteit binne die *communio sanctorum*. Spiritualiteit dus as ’n ekklesiologiese fenomeen.

Versteeg (1980:93) stel dit te sterk wanneer hy, op grond van ’n eksegetiese studie van die woord “mekaar” in die Nuwe Testament, die gevolgtrekking maak dat “[h]et heil van God is voor ons slechts te beleven in gemeenskap met andere gelowigen”. Die gelowige se verhouding met God het immers sowel korporatiewe as persoonlike dimensies wat onlosmaaklik van mekaar is. Die een dimensie moenie ten koste van die ander dimensie oorbeklemtoon word nie.

Oor die verhouding tussen ’n Christen se spiritualiteit en sy deelwees van die liggaam van Christus sê Leech (1989:119) “Being a Christian, in the New Testament understanding, is thus not a purely personal but a social reality. At the same time, within the body of Christ, there is an encounter with God, and a continuing relationship with God at a personal level”. Oostenbrink (1994:37, 163) maak ongeveer dieselfde bevindinge: God werk in sy heils- en verbondshandeling nooit bloot individualisties met die mens nie, maar handel gewoonlik kollektiewelik met die mens in sy natuurlike groep. Dit is nie vir die gelowige moontlik om sonder die gemeenskap van gelowiges sy geloof (*koinonia*) ten volle te kan beleef en uitleef nie.

5.2 Korporatiewe spiritualiteit as spiritualiteit in koinoniale verhoudinge

Vir die doeleindes van hierdie artikel kan *koinonia* beskryf word as 'n assosiasie van persone wat in 'n konteks van nabye verhoudinge iets met mekaar in gemeen het en van hulle besittings en hulleself met mekaar deel (Louw & Nida, 1988:446, 569). In die woorde van Simpson (1992:3): “Die Christelike lewe is 'n persoonlike *koinonia* of deelname aan Christus. Dié verhouding is die grond vir deelname aan die liggaam van Christus, die *koinonia* van medegelowiges. Die vertikale dimensie van ‘*in Christus wees*’ skep die horisontale *koinonia* wat Christene een maak.”

Hieruit kan afgelei word dat *sonder koinonia met Christus en met mekaar 'n groep mense nie 'n gemeente van Christus genoem kan word nie*. Anders gestel, 'n gemeente lewe wanneer die gelowiges se *koinonia* met God en mekaar 'n lewende werklikheid is. Van der Merwe (1995:66) merk op “Koinonia is 'n spiritualiteitsoefening. Koinonia is nie maar net 'n saam-wees met mekaar nie. Dit is 'n saam-wees met mekaar voor God”.

6. Gevolgtrekkings

Op grond van die voorafgaande beredenering kan afgelei word dat gereformeerde spiritualiteit nie “the flight of the alone to the Alone” (Thurston, 1993: 22) is nie, maar dat dit deur en deur te doen het met die gemeenskap van gelowiges (Rice, 1991:121). Korporatiewe spiritualiteit is spiritualiteit waarin *koinonia* 'n belangrike konteks of ruimte vir spiritualiteit is, maar tegelyk ook 'n belangrike beoefening van spiritualiteit impliseer.

Ware gereformeerde spiritualiteit kan nie anders as om ook korporatiewe spiritualiteit te wees nie en behoort daarom altyd as sodanig getipeer te word.

Bibliografie

- BURGER, C.W. 1991. Die dinamika van 'n Christelike geloofsgemeenskap. Kaapstad : Lux Verbi.
- BURGER, C.W. 1995. Presensie: By God en by mense. (In Smit, T., red. Nuutgedink oor leierskap – die begeleiding van 'n Christelike geloofsgemeenskap. Kaapstad : Lux Verbi. p. 36-49.)
- CALVYN, J. 1559/1984. Institusie van die Christelike godsdiens. Boek 1. Potchefstroom : Calvyn Jubileum Boekfonds. p. 1-348.
- CALVYN, J. 1559/1986. Institusie van die Christelike godsdiens. Boek 2. Potchefstroom : Calvyn Jubileum Boekfonds. p. 349-695.
- CALVYN, J. 1559/1988. Institusie van die Christelike godsdiens. Boek 3. Potchefstroom: Calvyn Jubileum Boekfonds. p. 696-1264.
- CALVYN, J. 1559/1992. Institusie van die Christelike godsdiens. Boek 4. Potchefstroom : Calvyn Jubileum Boekfonds. p. 1265-1859.
- D'ASSONVILLE, V.E. 1981. Bakens vir die Dogmageskiedenis. Potchefstroom : Marnix.

- DE JONGH VAN ARKEL, J.T. 1989. Spiritualiteit as semantiese struktuurkern: 'n pastorale perspektief. (*In Muller, J.C., red. Spiritualiteit – Praktiese Teologie in Suid-Afrika 4(2).* Pretoria : N.G. Kerkboekhandel. p. 18-30.)
- DE KLERK, B.J. 1987. Die Heilige Gees en die verhouding Skriflesing, prediking en gebed. Potchefstroom : PUCHO. (Proefskrif – Th.D.)
- EXALTO, K. 1993. Luther over de ware christelike vroomheid. (*In Van 't Spijker, W., Balke, W., Exalto, K., Van Driel, L. reds. Spiritualiteit.* Kampen : De Groot Goudriaan. p. 149-168.)
- FOSTER, R.J. 1990. Celebration of discipline. The path to spiritual growth. London : Hodder & Stoughton.
- GETZ, G.A. 1987. Sharpening the focus of the church. Wheaton : Victor Books.
- HATTINGH, C. 1990. Óf gemeenskap met God, óf formalisme – vir Bybelstudie en toerusting van ouderlinge en diakens. Pretoria : Hattingh.
- HENDRIKS, H.J. 1992. Strategiese beplanning in die gemeente. Wellington : Hugenate-uitgewers.
- HEYNS, J.A. 1978. Dogmatiek. Pretoria : N.G. Kerkboekhandel.
- JONKER, W.D. 1989. Die eie-aard van die gereformeerde spiritualiteit. *Nederduits Gereformeerde Teologiese Tydskrif*, 30:288-299.
- KUNST, T.J.W. 1991. De gemeente als organisme en het belang van de kleine groep. Hoornaar : Gideon.
- LE ROUX, J.G. 1991. Spiritualiteit en identiteit: 'n ondersoek na die geestelike vorming van die predikant. Stellenbosch : Universiteit van Stellenbosch. (Proefskrif – D.Th.)
- LEECH, K. 1989. Experiencing God. Theology as spirituality. San Francisco : Harper & Row.
- LOTTER, G.A. 1993 Die werk van die Heilige Gees in die gelowiges volgens 2 Korintiërs. Potchefstroom : PUCHO. (Proefskrif – Th.D.)
- LOUW, D.J. 1989. Spiritualiteit as Bybelse vroomheid in die teologie en gemeentelike bediening. (*In Muller, J.C., red. Spiritualiteit – Praktiese Teologie in Suid-Afrika 4(2).* Pretoria : N.G. Kerkboekhandel. p. 1-17.)
- LOUW, J.P. & NIDA, E.A. 1988. Greek-English Lexicon of the New Testament based on semantic domains. Vol. 1. New York : United Bible Societies.
- MEIER, P., GETZ, G.A., MEIER, R.A. & DORAN, A.R. 1992. Filling the holes in our souls. Chicago : Moody Press.
- NEIGHBOUR, R.W. 1990. Where do we go from here? A guidebook for the Cell Group Church. Houston : Touch Publications.
- NOORDEGRAAF, A. 1993. Vroomheid in het Nieuwe Testament. (*In Van 't Spijker, W., Balke, W., Exalto, K., Van Driel, L. reds. Spiritualiteit.* Kampen : De Groot Goudriaan. p. 44-68.)
- OOSTENBRINK, J.W. 1994. Kleingroepevangelisering in die stad. Potchefstroom : PUCHO. (Verhandeling – Th.M.)
- POTGIETER, M. 1995. 'n Nuwe Bybelse lewenswyse – Die selgemeente. George : Lewensvreugde.
- RICE, H.L. 1991. Reformed spirituality. Louisville : Westminster/John Knox Press.
- RICHARDS, L.O. 1987. A practical theology of spirituality. Grand Rapids : Academie Books.
- SCHWANDA, T. 1995. Reformed spirituality – It's not New Age. Grand Rapids : CRC Publications.
- SIMPSON, N.W. 1992. 'n Teorie oor die funksionering van die kleingroep in die gemeente. Stellenbosch : Universiteit van Stellenbosch. (Verhandeling – M.Th.)

- SMIT, A.T. 1995. Begeleiding: Nuutgedink oor leierskap in gemeentes. (*In Smit, A.T., red. Nuutgedink oor leierskap in gemeentes – die begeleiding van ’n Christelike geloofsgemeenskap. Kaapstad : Lux Verbi. p. 16-34.*)
- SMIT, D.J. 1988. Wat is gereformeerde spiritualiteit? *Nederduits Gereformeerde Teologiese Tydskrif*, 29:182-193.
- SMIT, D.J. 1989. Kan spiritualiteit beskryf word? *Nederduits Gereformeerde Teologiese Tydskrif*, 30:83-94.
- THURSTON, B. 1993. Christianity in the early church. Meneapolis : Fortress Press.
- VAN DER MERWE, A.F. 1990. ’n Kritiese evaluering van die sosio-politieke dimensie in die relasionele groeimodel van Howard J. Clinebell. Stellenbosch : U.S. (Proefskrif – D.Th.)
- VAN DER MERWE, R. 1995. Praying with Jesus. (*In Buchanan, D. & Hendriks, J., reds. Meeting the future – Christian leadership in South Africa. Randburg : Knowledge Resources. p. 99-111.*)
- VAN DER VYVER, G.C.P. 1975. Die wordingsgeskiedenis van die metodisme. (*In Van der Vyver, G.C.P. red. “Revival” of Reformasie – ’n studie oor Metodisme. Potchefstroom : PU vir CHO. p. 1-15.*)
- VAN DER WALT, B.J. 1996. Geen ander keuse: Reformatories in die wêreld teenwoordig. *Die Kerkblad*, 98(2982):22-23, Feb. 28.
- VAN ’T SPIJKER, W. 1993a. Woord vooraf. (*In Van ’t Spijker, W., Balke, W., Exalto, K., Van Driel, L., reds. Spiritualiteit. Kampen : De Groot Goudriaan. p. 15-16.*)
- VAN ’T SPIJKER. 1993b. Spiritualiteit en Spiritus Sanctus. (*In Van ’t Spijker, W., Balke, W., Exalto, K., Van Driel, L., reds. Spiritualiteit. Kampen : De Groot Goudriaan. p. 435-452.*)
- VELEMA, W.H. 1990. Nieuw zicht op gereformeerde spiritualiteit. Kampen : Kok Voorhoeve.
- VERSTEEG, J.P. 1980. Oog voor elkaar. Kampen : Kok.
- VORSTER, J.M. 1992. ’n Teologie van spiritualiteit? *Die Kerkblad*, 95:11-12, April 22.
- WHITNEY, D.S. 1991. Spiritual disciplines for the Christian life. Amersham-on-the-Hill : Scripture Press.